

# De farliga fönstren i Prag

lystert minne över politisk kortsynthet högtidlighållits i Nicolaus Rocker berättar om det.

Det har gått 50 år sedan kommunisterna tog makten i Tjeckoslovakien genom uppen i februari 1948. Två år senare hittades utrikesministern Jan Masaryk död, troligtvis mördad genom den tredje så kallade defenestrationen i Prag (den första, 1419, startade husitkrigen i Böhmen, den andra, 1618, blev starten till trettioåriga kriget). Problemet som skapades i Tjeckoslovakiens bildande under slutet av första världskriget var närande åren före andra världskriget och levde kvar i olika former fram till statens uppdelning 1993 i Tjeckien och Slovakien.

## ides 1918

Tjeckoslovakien bildades 1918 som en sammanslagning av östslaviska segrarmakternas goda minne av enighet med de löften som givits till de i exil verkande tjeckoslovakiska separatistpolitikerna Tomas Masaryk (senare president och grundare av samtidens presidentens förebild) och Edvard Beneš (senare president och grundare av samtidens presidentens förebild). Segrarmakterna var att folken i Öst- och Central-Europa skulle få bilda egna nationer. Men ur den synpunkten

var skapelserna Tjeckoslovakien och Jugoslavien missfoster och den senare statsbildningens nationalitetsproblem brottas världen med än idag.

Tjeckoslovakien bildades av provinserna Böhmen, Mähren och Teschen som hört till Österrike samt Slovakien och Karpato-Rutenien som sedan tusen år utgjort Nordungern. Staten kom att bestå inte bara av tjecker och slovakier utan även av tysktalande (den näst största folkgruppen efter tjeckerna och nära en fjärdedel av befolkningen), ungrare, rutener och polacker samt judar och zigenare. För att säkerställa den slaviska dominansen skapades fiktionen om en tjeckoslovakisk nationalitet, men även med denna kosmetik bestod staten till 35 procent av officiella minoriteter som egentligen önskade tillhöra andra nationaliteter men förvägrades självbestämmanderätt.

Böhmen och Mähren hörde på den tiden till Europas rikaste och mest industrialiserade områden medan Slovakien och Rutenien var efterblivna och fattiga jordbruksbygder. Tjeckernas språkliga och kulturella mission uppfattades av slovakerna som storebrorsfasoner och väckte opposition och födde en slovakisk nationalism.

Som bekant ledde Hitlers krav på de tysktalande områdena i Böhmen och Mähren till att västmakterna offerade Tjeckoslovakien på appeasement-politikens altare i München 1938. Sudetområdet överläts till Tredje Riket. Enligt brittisk



**Expresident Jan Masaryk** intervjuas i amerikansk radio i mars 1939 och varnar för att Tjeckoslovakiens öde förebådar de europeiska demokratiernas. Till höger utrikesdepartementet i Prag och det fönster varifrån Masaryk hoppade – eller knuffades – den 10 mars 1948. Foto: PRESENS BILD

uppfattning låg Singapore närmare London än Prag. Men inte bara Tyskland höll sig framme, Ungern återfick de ungersktalande områdena i södra Slovakien och Polen införlivade det kolrika Teschen. I soldaten Svejks anda avstod tjeckerna från att göra motstånd 1938, liksom 1948 (kommunistkuppen) och 1968 (Dubceks försök att införa en kommunism "med mänskligt ansikte"), i motsats till polackerna 1939 och ungrarna 1956.

Under kriget var Böhmen-Mähren ett tyskt protektorat medan rest-Slovakien utropades sig till "självständig" stat under Hitlers beskydd under ledning av prästen Josef Tiso, en självständighetstradition som dagens slovakiska politiker med Meciar i spetsen aningslöst (?) anknyter till.

**Slovakien, 16 mars 1940.** Ettårsdagen av självständigheten firas i parlamentet med tal av president Josef Tiso (i glasögon t v nedanför talmanspodiet). Tiso avrättades 1948. Foto: GERD RAATZ/AP/PRESENS BILD



Efter kriget återupprättades Tjeckoslovakien, med undantag av Karpato-Rutenien som Stalin tog. Men västmakterna sålde ut Tjeckoslovakien en andra gång genom överenskommelserna med Stalin i Teheran 1943 och Jalta 1945, varigenom Tjeckoslovakien med övriga Central- och Östeuropa hamnade i den sovjetiska intressesfären.

Efter kriget utfärdade presidenten Beneš det ökända dekretet om kollektiv hämnd, bestraffning och fördrivning av den tyska minoriteten i landet. Över tre miljoner tysktalande fördrevs under hänsynslösa och

brutala förhållanden, berövade sina ägodelar ur Böhmen och Mähren där deras förfäder bott sedan medeltiden. Omkring en sjättedel omkom eller mördades under fördrivningen. Idag kallas sådant etnisk rensning. Även den ungerska minoriteten drabbades av Beneš-dekretet. Alla ungrare hann inte bli fördrivna men förlorade egendom och medborgerliga rättigheter.

Dessa hämndaktioner har grumlat förhållandet mellan Tjeckoslovakien, senare Tjeckien och Slovakien, och Tyskland respektive Ungern fram till denna dag. Medan tjecker fått viss kompensering för socialiserad egendom får sudettyskar inte ens köpa tillbaka vad som tagits ifrån dem.

Jan Masaryk (son till presidenten Tomas Masaryk) var utrikesminister i Beneš exilregering under andra världskriget. Han hade samma post i kommunisten Gottwalds koalitionsregering 1946 och tvingades till en förödmjukande resa till Moskva 1947, då Stalin förbjöd honom att acceptera den välbefohöliga Marshallhjälpen. I motsats till de borgerliga politikerna lämnade Masaryk inte regeringen då kommunisterna tog makten den 25 februari 1948, men redan den 10 mars hittades han död nedanför fönstret till sitt arbetsrum. Vi vet ännu inte säkert om det var fråga om mord eller självmord. Tjeckoslovakien skulle i drygt 40 år vara under det ryska oket tills frihetens och befrielsens timme slog år 1989.

NICOLAUS ROCKBERGER



## Lite sömn, lite sex och hårt arbete

nam är bättre på än på lik, noterar rik Stjernberg.

trick, en måttligt framgångsrik småstadsvokant, rött på livet, iscensätter sin död och försvinner sedan tittio miljoner dollar. De na listar snart ut att han är och jakten börjar. Fyra år får de tag i honom. Vad då? ansenlig förmögenhet har men vems är pengarna och är lurat vem? En sörjande fick ut advokatens livför-

säkring, men hur nedbruten är hon egentligen? Ett lik hittades, men vem var det, och var det mord? Alla jagar alla, FBI, polisen, gangstrar och ånkan.

### Roman

John Grisham  
*Partners*  
Öv: Sam J. Lundvall  
Bonniers, 1998

Eftersom det är en Grisham stämmer alla varandra och komplicerade juridiska turor tar vid. Patrick ser ut att ha räknat längst och bäst och verkar klara sig ur härvan. Eller gör han det?

John Grisham är världens just nu mest sålda författare. Hans nya bok, i god översättning av Sam Lundvall, visar tydligt varför. Det är spännande och genomarbetat, han avstår från spekulativt våld och de för genren så vanliga – och oftast pinsamma – sexscenerna saknas (deras funktion är att få hjälten att framstå som avundsvärd, inte att hetsa upp läsaren. Så det räcker att tala om att hjältingen är snygg).

Grishams hjältar är märkligt självdisciplinerade. De sover lite (huvudfiguren i denna bok två timmar per natt) och arbetar hårt. De förbereder sig minutvis och har tänkt igenom de flesta even-

tualiteter. Dessutom joggar de en mil om dagen. Ett ideal? Patrick lyckas också gå ner trettiofem kilo på några månader, vilket borde ge honom en plats på Aftonbladets löpsedel.

Grisham har lagt ner stor omsorg på detaljerna, och flera personer avtackas för faktagranskning. På ett ställe hugger han i sten. Ett djupfryst lik skall tinas upp, och det görs på någon timme framför öppna spisen. Man kan inte ens tina upp en djupfryst kyckling på någon timme framför öppna spisen. Någon i staben av faktagranskare borde ha reagerat, men den bestod mer av jurister än kokkar.

FREDRIK STJERNBERG